

אמירה וכוונה שלילית

א. נפגשנו לעיל עם המחלוקת האם מצוות צריכות כוונה. האם ישנם מצבים שבהם הצורך בכוונה מוסכם? רבותינו דנו בשאלה זו סביב סוגיה בברכות. נתחיל אפוא ללכת בלימוד הסוגיה (ברכות יב.): היכא דקא נקיט (כאשר מחזיק) כסא דשכרא בידיה (כוס שיכר, בירה, בידיו) וקסבר דחמרא הוא (וחושב שבכוס יין), פתח וברין אדעתא דחמרא (כאשר אומר את המילים ברוך אתה ה' חושב שמברך על היין) וסיים בדשכרא (לפני שאמר את המילים בורא פרי הגפן תפס שבכוס שיכר וסיים שהכל נהיה בדברו, הברכה שמברכים על שכר), מאי? בתר עיקר ברכה אזלינן (ואז לא יצא ידי חובה מפני שכאשר אמר את החלק הראשון חשב שמברך גפן), או בתר חתימה אזלינן (ואז יצא מפני שבשעת החתימה הבין שבכוס שיכר וברך שהכל)?

מהו המקרה שבו מסתפקת הגמ' מה הספק?

אדם חושב שבכוס יין ומתחיל לברך ברוך אתה ה', ולפני שמסיים 'בורא פרי הגפן' שם לב שבכוס שיכר וסיים שהכל נהיה בדברו. האם נלך אחר 'עיקר ברכה', אמירת ברוך אתה ה', ואז נאמר שלא יצא שכן התכוון לברך בורא פרי הגפן או שמא נלך אחר החתימה הטובה?

תלמידי רבנו יונה הקשו על הספק (ברכות דף ו. בדפי הרי"ף):

יש לשאול מאי דאמרינן אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטה ואם איתא שאינו אלא במחשבה (אבל כוונתו לא השפיעה על נוסח הברכה שבירך) **אמאי לא אפשיטה שאע"פ שכוונתו היתה לברך בטעות על היין מה בכך הרי נעשית המצוה ומצות אינן צריכות כונה.** ולפי מה שפסק הרי"ף ז"ל דמצות צריכות כוונה אתי שפיר דמשום הכי אמרינן בתר פתיחה אזלינן שלא נתכוון לברך על שכר ולא יצא דמצות צריכות כוונה או בתר חתימה אזלינן ויצא שהיתה החתימה כראוי. אמנם רבינו האי גאון זכרונו לברכה והרבה מן המפרשים פסקו דמצות אינן צריכות כונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכוון לברך על השכר מתחלה כיון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא איפשיטא.

מה שואל רבנו יונה על הספק? נסה לענות.

אם נפסוק שמצוות צריכות כוונה נוכל להבין את ספק הגמ': כוונתו משפיעה משום שמצוות צריכות כוונה. אך מה יענה רבינו האי 'והרבה מן המפרשים' שפסקו שמצוות אינן צריכות כוונה, כיצד הם יסבירו את המשקל שהגמ' נותנת לכוונה? לפני שנלמד את תשובות רבותינו הראשונים אנסה להציע תשובה אפשרית: עמדת מצוות אינן צריכות כוונה לא טענה שלכוונה אין משמעות והשפעה על שום תחום מתחומי ההלכה. היא התייחסה לתחום קיום המצוות וקבעה שהתוקע לשיר יצא ידי חובה - התורה מצווה לתקוע בשופר והוא תקע בשופר! הגמ' דנה בתחום אחר, בתחום ברכות הנהנין: כאשר המברך אומר את המילים ברוך אתה ה' וחושב שמברך על היין, המילים נאמרות כחלק מברכת בורא פרי הגפן, ויתכן שאין ביכולתן להיות חלק מברכת שהכל נהיה בדברו!

ב. נפתח בתשובתו של רבנו יונה (שם):

וי"ל דאפ"י מי שסובר דמצות אינן צריכות כוונה הני מילי בדבר שיש בו מעשה, שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב (סוכה ד' מב א) דאמר' מדאגבהו נפק ביה וכן כל כיוצא בזה, אבל במצות שתלויה באמירה בלבד ודאי צריכה כוונה, שהאמירה היא בלב וכשאינו מכיין באמירה ואינו עושה מעשה נמצא כמי שלא עשה שום דבר מהמצות.

מהי תשובתו של רבנו יונה?

לדבריו, גם עמדת מצוות אינן צריכות כוונה מודה שבמצוות שמתקיימות באמירה, כברכות הנהנין, יש צורך בכוונה. 'האמירה היא בלב', אמירה במובנה השלם היא ביטוי היצוני של תודעה ומחשבה. לכן ציווי על אמירה הוא ציווי על אמירה מתוך תודעה מסוימת, מתוך כוונה, ואמירה שאינה מלווה בכוונה אינה כלום. הסוגיה בברכות עוסקת הרי בברכה, באמירה, ומכאן המשקל שהיא נותנת לכוונה. רבותינו האחרונים הקשו על דברי רבנו יונה מסוגיה העוסקת בכוונה בקריאת שמע. נפנה ללימודה (ברכות יג.):

היה קורא בתורה (בפרשת קריאת שמע) והגיע זמן המקרא, אם כוון לבו – יצא.

שמע מינה: מצות צריכות כוונה (וקשה על מ"ד שמצוות אינן צריכות כוונה)!... בקורא להגיה.

בע"ה בהמשך הדרך נעסוק בהרחבה בגמ' זו, ובשלב זה נסתפק בהסברו של רבנו יונה לתירוץ הגמ' (דף ז. בדפי הרי"ף):

ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו דקורא להגיה רצונו לומר שהיה מגיה ודרך המגיה הוא כשמביט בשני הספרים שלפניו כדי לתקן מהאחד לחבירו שפעמים מזכיר התיבות והפטוקים כמו שזה גם כן דרך הסופר בשעה שכותב לבטא בשפתים, ומשום הכי אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדין יצא.

הסבר את תירוץ הגמ' – באיזה מקרה עוסקת המשנה למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה?

המשנה עוסקת בקורא להגיה, שאינו מקפיד תמיד להוציא את המילים מפיו אלא מביט בזריזות על הדף. אדם שכזה יוצא רק כאשר הוא מתכוון לקרות את הפרשייה כתקנה ולהוציא את כל המילים משפתיו. כך עמדת מצוות אינן צריכות כוונה מפרשת את המשנה.

הקשה מסוגיית הגמ' על דברי רבנו יונה. חשוב: לאור דבריו קושיית הגמ' מובנת?

נלמד את דברי הטורי אבן (ר"ה כח):

תירץ הר"ר יונה דהא דמצוות א"צ כוונה הני מילי במצוה התלוי במעשה שהמעשה הוא במקום כוונה אבל במצוה התלוי באמירה בלבד צריך כוונה... וקשה לי דאם כן מאי פריך מהיה קורא בתורה דאם לא כיון לבו לא יצא, הא קריאת שמע שאני דתלי בדיבור וצריך כונה לכו"ע!

מהי קושיית הטורי אבן על רבנו יונה?

לפי דבריו כולם מודים שמצוות שבאמירה צריכות כוונה. מדוע אפוא הגמ' הקשתה על עמדה מצוות אינן צריכות כוונה ממשנה זו העוסקת בקריאת שמע, מצווה שבאמירה? מדוע הגמ' הייתה צריכה להעמיד את המשנה בקורא להגיה, הרי היא הייתה יכולה להשיב תשובה פשוטה יותר: קריאת שמע היא מצווה שבאמירה ובמצוות שכאלו כולם מודים שמצוות צריכות כוונה! מסוגיה זו עולה אפוא שאין הבדל בין מצוות שבאמירה ובין שאר המצוות, ובכולן רבא סבור שמצוות אינן צריכות כוונה!

ג. נפגשנו אפוא עם תשובה אחת לשאלה כיצד נסביר את השפעת כוונת המברך לפי עמדת מצוות אינן צריכות כוונה – במצוות שבאמירה גם היא מודה שיש צורך בכוונה. נמשיך ונלמד תשובה נוספת, תשובתו של **הרשב"ם** (תלמידי רבנו יונה ברכות דף ו. בדפי הרי"ף):

ורבינו שמואל ז"ל סובר שאע"פ שמצוות אין צריכות כוונה, ויצא בדיעבד זהו כשעושה המצוה בסתם, אבל כשמתכוין בדיעה שלא לצאת ודאי אינו יוצא והכא מהאי טעמא לא איפשיטא משום דקסבר דחמרא הוא ופתח בדחמרא ונתכוון שלא לצאת משכרא כלל אלא מחמרא. ומזה הטעם אומר שנוהגין העולם להבדיל בביתם במוצאי שבת אע"פ ששמעו הם ונשיהן ובני ביתם ההבדלה בבהכ"ס ואין הברכה לבטלה מפני שבשעה ששמעו אותה בבהכ"ס היתה כוונתם שלא לצאת בה כי אם באותה שמבדילים בביתם והכא נמי כיון שנתכוון שלא לצאת אלא מן היין לא יצא.

מהי תשובתו של הרשב"ם? חשוב: השוואתו בין אדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת ובין אותו אדם שמתכוון לברך על היין מובנת לך?

מצוות אינן צריכות כוונה, ועל כן אדם שתוקע בשופר כדי לנגן יצא ידי חובה, אך אדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת ידי חובה לא יצא. המברך מתכוון לצאת ידי חובת ברכת הגפן ולא ידי חובת ברכה אחרת, ומאחר שכך הוא נחשב כאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת ידי חובה. לכן כוונתו משפיעה גם למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה: גם הוא מודה שלא יצא כאשר מתכוון בפירוש שלא לצאת, והמברך נחשב כאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת.

דברי הרשב"ם קוראים לעיון והתבוננות: מדוע גם הדעה שאין צורך בכוונה מודה שלא יצא כאשר מתכוון בפירוש שלא לצאת? מה ההבדל בין מקרה זה לתקיעה לנגן? כיצד כוונתו משפיעה? זאת ועוד, המברך על הכוס לא התכוון בפירוש שלא לצאת ידי חובת ברכה על שיכר, הוא רק חשב לפי תומו שהוא מברך על היין, האם הוא אכן דומה לאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת?

הרא"ה חולק על סברת הרשב"ם. לדעתו העמדה שאין צורך בכוונה סבורה כך גם כאשר מתכוון בפירוש שלא לצאת (ב"י אור"ח תקפט):

הרא"ה אומר שאפילו צווח שאינו רוצה לצאת ידי אותה מצווה יצא.

חשוב היטב: מהי נקודת המחלוקת בין הרא"ה לרשב"ם?

ד. הרשב"ם חידש אפוא שגם העמדה שאין צורך בכוונה מודה שלא יצא כאשר כיוון בפירוש שלא לצאת. נתבונן בגבולות הדבר, ונתחיל בדברי השו"ע, דברים שמקורם באבודרהם (אור"ח תפט, ד):

מי ששואל אותו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה, יאמר לו: אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו: היום כך וכך, אינו יכול לחזור ולמנות בברכה; אבל קודם בין השמשות, כיון שאין זמן ספירה אין בכך כלום.

מדוע לא יוכל למנות בברכה אם יענה לחבר היום כך וכך?

המשנ"ב הסביר את פסיקת השו"ע (שם ס"ק נב):

לחזור ולמנות בברכה - שכבר יצא בזה ידי ספירה למאן דאמר מצות א"צ כונה, ואף דאנן קיימא לן דצריכות כונה וזה הלא לא כוון לצאת בזה ידי מצוה לענין ברכה, צריך להחמיר ולחוש להך דעה ולא יברך על הספירה שימנה אח"כ. ויש עוד עצה (מלבד לומר כך היה אתמול) שיכוין בפירוש שלא לצאת בזה ידי ספירה (ואז יוכל לברך למרות שאמר את הספירה של היום, שכן במקרה זה לא יצטרך לחשוש לעמדה שאין צורך בכוונה).

מדוע לא יוכל לברך אם אמר 'היום כך וכך', הרי להלכה אנחנו פוסקים שמצ"כ? מתי כן יוכל לברך למרות שאמר 'היום כך וכך'? מדוע?

אדם שענה לחברו היום כך וכך לא יכול אח"כ לספור ולברך באותו יום משום שיש לחשוש לעניין ספק ברכות לדעה שאין צורך בכוונה. לדעה זו הוא קיים כבר את המצוה כאשר ענה לחבר 'היום כך וכך' למרות שלא כיוון לצאת. הוא יוכל לברך אם יתכוון בפירוש שלא לצאת באמירת 'היום כך וכך', שכן אז לא יצא גם לעמדה שאין צורך בכוונה.

ה. הט"ז חלק על דברי השו"ע ולדעתו יכול תמיד לענות 'היום כך וכך' (שם ס"ק ז):

וקשה להבין למה לא ישיב היום כך וכך דהא אין זה אלא תשובה למי ששואל אותו, ואין לומר דזה הוא כמו שמונה סתם... זה אינו... אלא ודאי דזה דומה למתכוין שלא לצאת... על כן נראה לי דכאן לא מזהיר אלא לכתחלה שירחיק מזה מה דאפשר, אבל אם אירע שאמר לו תשובה של יום זה ודאי לא יצא וצריך לחזור ולמנות בברכה.

מדוע יכול לחזור ולספור בברכה גם אחרי שענה לחבר? דברי הט"ז מובנים לך?

הט"ז טוען שאדם שעונה לחבר היום כך וכך דומה לאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת, ולכן הוא יכול לשוב ולספור בברכה.

דברי הט"ז קשים לכאורה: מה ההבדל בין אדם שעונה לחבר היום כך וכך ובין אדם שתוקע כדי לשיר? מדוע הוא מדמה אותו לאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת, הרי אותו אדם שמתכוון לענות לחבר לא מתכוון בפירוש שלא לצאת אלא רק עונה לחבר? נלמד את הסברו של ר' אשר וייס לדברים. הוא מסביר אותם לאור הסברו לדברי החיי אדם שעמם נפגשנו בדף הראשון. נשוב לדברי **החיי אדם** (סח, ט):

ונראה לי דזה דוקא בקורא קריאת שמע בדרך לימודו... או שהיה תוקע לשיר וכיוצא בו. אבל אם קורא קריאת שמע כדרך שאנו קורין כסדר התפלה וכן כשאוכל מצה או תקע ונטל לולב אף על פי שלא כיון לצאת יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אף על פי שאינו מכוין.

למדנו לעיל את הסברו של ר' דב לנדאו לדברים (מנחת אשר פסחים סימן פא):

דיש כוונה מפורשת ויש כוונה סתומה וכוונה סתומה אינה העדר כוונה, אלא חסר בירורה במחשבתו, אבל גם בכהות המחשבה אית בה כוונה, ובחיי יום יום הרבה פעמים אדם עושה פעולות שונות שודאי עיקר חפצו ועשייתו משום תכליתן, אלא מתוך הרגל וכיוצא בזה אין התכלית עומדת לנגד עיניו כסדרה ובבירורה אלא חבויה בנבכי מחשבתו, וככל החיזיון הזה איכא למימר נמי במעשי המצוות ושאר חפצי שמים.

ר' אשר וייס מסביר לאור דברים אלו את דברי הט"ז (שם):

והנה בסימן תפט כתב המחבר דאם שואל אותו חבירו כמה ימי הספירה לא יאמר לו כך וכך ימים היום דאם יאמר כן לא יוכל לחזור ולברך, ובט"ז ס"ק ד חלק עליו וסבירא ליה דהוי כאילו כיון בפירוש שלא לצאת, ונראה ביאור דבריו כנ"ל דאף שלא התכוין כונה ברורה ומפורשת שלא לצאת מכל מקום יש לו כונה כהה שלא לצאת וזה רצונו, וכונה הוי גדר רצון ולא מחשבה ברורה ומפורשת דוקא, ולכן הוי ליה כאילו כיון בפירוש שלא לצאת.

כיצד הט"ז מדמה אדם שעונה לחברו לאדם שמתכוון בפירוש שלא לצאת?

לאותו אדם יש 'כוונה כהה', רצון פנימי, שלא לצאת ידי חובה בתשובתו לחבר: הוא הרי רוצה לספור בהמשך בברכה כדרכו תמיד ולא לקיים את המצוה בתשובתו לחבר. ומאחר שכך, כשם שמוסכם שלא יצא כאשר התכוון בפירוש שלא לצאת, כך לא יצא כאשר ברור שכוונתו ורצונו שלא לצאת, ואפילו שלא חשב כך בפירוש.

חשוב היטב: לאור הסברו של ר' אשר וייס, מהי נקודת המחלוקת בין הט"ז ובין המשנ"ב ושאר הפוסקים החולקים וסוברים שלא יכול לספור בברכה לאחר שענה היום כך וכך? התבונן באפשרות שהם חולקים האם 'כוונה כהה' משמעותית גם במקרה של כוונה שלילית, כוונה שלא לצאת, ונסה להסביר את המחלוקת.

שאלות להתבוננות וסיכום:

- מה הספק של הגמ' בברכות? מה הקשו ממנו הראשונים על העמדה שאין צורך בכוונה? מהי תשובת תלמידי רבנו יונה? באיזה סוג מצוות מוסכם לדעתם שיש צורך בכוונה?
- השו"ע פסק שאדם אינו יכול לספור בברכה לאחר שענה לחבר היום כך וכך. כיצד פסק כך השו"ע, הרי לדעתו מצוות צריכות כוונה ואותו אדם לא התכוון לקיים את המצוה? מהו הסבר המשנ"ב?
- הצג את עמדת הט"ז. מדוע לדעתו ניתן מעיקר הדין לענות 'היום כך וכך'? כיצד הסביר ר' אשר וייס את עמדתו? לאור הסבר זה, מהו יסוד המחלוקת בין הט"ז ובין שאר המפרשים?